

dr hab. Miłostawa Borzyszkowska-Szewczyk prof. UG

Uniwersytet Gdański

Instytut Filologii Germańskiej

miłoslawa.borzyszkowska@ug.edu.pl

OCENA AKTYWNOŚCI NAUKOWEJ I ROZPRAWY HABILITACYJNEJ

DR MARTY BĄKIEWICZ

Z UNIwersYTETU ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU

Biografia naukowa Habilitantki

Biorąc pod uwagę płynność i zmienność przebiegu granic historycznych regionów Pani dr Marta Bąkiewicz biograficznie związała się z ośrodkami naukowymi różnych krajobrazów kulturowych pogranicza, które współkształtowane są obecnością rzeki Odry i jej dopływów.

Habilitantka pracuje od 2014 roku w Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu na stanowisku adiunkta; w latach 2014–2018 była zatrudniona w Polsko-Niemieckim Instytucie Badawczym w Collegium Polonicum, od 2018 roku – w Instytucie Lingwistyki Stosowanej. Po ukończeniu w 2004 roku studiów magisterskich na Uniwersytecie Zielonogórskim kontynuowała edukację w ramach studiów doktorskich (2006–2010) w zakresie literaturoznawstwa na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Śląskiego. Tytuł doktora nauk humanistycznych uzyskała w 2010 roku także na podstawie dysertacji *Literatur und Zeitgeschichte im publizistischen Werk Max von der Grüns* (promotor: prof. dr hab. Grażyna Barbara Szewczyk). Następnie (2006–2012) pracowała na stanowisku asystenta naukowo-dydaktycznego w tamtejszym Instytucie Filologii Germańskiej. Ponadto w latach 2012–14 dr Marta Bąkiewicz zdobyła doświadczenie administracyjne, będąc zatrudniona jako asystentka dyrektora Polsko-Niemieckiego Instytutu Badawczego w Collegium Polonicum w Słubicach (UAM).

Wprawdzie w *Autoreferacie* Habilitantka przywołuje punktowo także dorobek sprzed obrony doktoratu, skoncentruję się w swojej ocenie na dokonaniach powstałych po tej cezurze akademickiego rozwoju. W badaniach dr Marty Bąkiewicz w omawianym okresie dostrzec można sprecyzowane zainteresowania i rozwój. Zaprezentowany dorobek naukowy nie jest wprawdzie rozbudowany, biorąc pod uwagę okres czternastu lat od obrony doktoratu, ale oddaje on kierunek peregrynacji naukowych, profil badawczy i proces usamodzielniania się poznańskiej Badaczki. Rozprawa przedstawiona jako główne osiągnięcie naukowe zwieńcza jej trwającą dekadę badania, realizowane po uzyskaniu stopnia doktora nauk humanistycznych, także w ramach udziału w kolejnych siedmiu projektach naukowych oraz podczas licznych pobytów stażowych i stypendialnych.

Habilitantka potwierdziła tym samym nie tylko umiejętności pracy zespołowej, ale także kierowania projektami naukowymi. – Dr Bąkiewicz kierowała w latach 2014–15 projektem *Die kulturgeschichtliche Landschaft des Mittleren Oderraums*, afiliowanym w Polsko-Niemieckim Instytucie Badawczym w Collegium Polonicum w Słubicach, a finansowanym z grantu Polsko-Niemieckiej Fundacji na rzecz Nauki. W trzech przedsięwzięciach naukowych uczestniczyła jako

wykonawca, m.in. w polsko-niemieckim projekcie *Die Gemeinschaft des Grenzlandes? Zu Problemen der Identifikation des Oderaumes nach 1945*, który prowadził Polsko-Niemiecki Instytut Badawczy w Collegium Polonicum w ramach grantu Ministerstwa Landu Brandenburgia i Viadrina Center „B/Orders in Motion”. W dwóch kolejnych była członkinią zespołu badawczego, np. w projekcie realizowanym w Instytucie Literatury i Nowych Mediów Uniwersytetu Szczecińskiego *Borders, Boundaries, Regions. Literary and Cultural Perspectives on Spaces* w latach (2021–2022) oraz *Mäander des Kulturtransfers in der katholischen Kirche in Polen und Deutschland*, przeprowadzonym przez Polsko-Niemiecki Instytut Badawczy w Collegium Polonicum w Słubicach (2013). W przypadku dwóch kolejnych projektów zaangażowana była jako ekspert. Większość wymienionych zamierzeń (6/8) finansowana była z grantów uzyskanych w drodze konkursowej, w tym z programów Narodowej Agencji Wymiany Akademickiej (NAWA), Narodowego Centrum Nauki, Deutsche Forschungsgemeinschaft (Beethoven 2) czy Ministerstwa Bundeslandu Brandenburgia.

Podążanie po uzyskaniu doktoratu ścieżką badawczą literaturoznawczyni – polskiej germanistki i samo zamierzenie habilitacyjne przebiegały zatem w ramach realizacji postulatu „filologii w kontakcie”, na której nawiązane zostały kontakty i zawiązana współpraca w polskim środowisku naukowym oraz z badaczami zagranicznymi, także o charakterze interdyscyplinarnym. Istotnym instytucjonalnym kooperantem jej aktywności naukowo-badawczej jest Leibniz-Institut für Raumbezogene Sozialforschung w Erkner. W profilu badawczym dr Bąkiewicz zasługują na podkreślenie liczne pobyty stypendialne oraz staże naukowo-badawcze (łącznie 6 po uzyskaniu stopnia doktora) w znaczących centrach naukowych, m.in. dwukrotnie Deutsches Polen-Institut w Darmstadt, dwukrotnie w Europa-Universität Viadrina Frankfurt (Oder), w tym stypendium podoktorskie oraz pobyt stażowy we wspomnianym Leibniz-Institut für Raumbezogene Sozialforschung w Erkner. Świadczą one o rozbudowanej sieci współpracy naukowej oraz o umiejętności i efektywności pozyskiwania środków przez Habilitankę na finansowanie pracy badawczej, tak istotnej w działalności pracownika samodzielnego.

W roku 2015 ukazała się drukiem we wrocławskim wydawnictwo Atut, uznanym w zakresie niemcoznawczych publikacji, monografia jej autorstwa w języku polskim *Literatura, społeczeństwo i polityka w twórczości publicystycznej Maxa von der Gröna*, opracowana na podstawie dysertacji. Ponadto wydano trzy publikacje zbiorowe pod jej (współ)redakcją, 15 rozdziałów w monografiach wieloautorskich oraz 10 artykułów w czasopiśmie. W tym dwa tomy zbiorowe dr Bąkiewicz opracowała samodzielnie do druku: Publikacja *An der mittleren Oder. Eine Kulturlandschaft im deutsch-polnischen Grenzraum* ukazała się w wydawnictwie Ferdinand Schöningh (Paderborn 2016, ss. 301). Tłumaczenie tomu poszerzone o kolejne 3 artykuły naukowe i esej wydała Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego pod tytułem *Lubuski palimpsest. W kręgu historii, kultury i literatury polsko-niemieckiego pogranicza* (2017, ss. 322). Natomiast wraz z Grażyną Barbarą Szewczyk i Zbigniewem Feliszewskim dr Marta Bąkiewicz przygotowała do druku monografię zbiorową *Wokół Bertolta Brechta. Studia i szkice*, który ukazał się w renomowanym krakowskim wydawnictwie Universitas (2016, ss. 270).

Główną oś zainteresowań badawczych Habilitantki po uzyskaniu stopnia doktora wytycza tematyka przestrzeni i pogranicza, w tym jego krajobrazu kulturowego, twórczość literacka dotycząca Odry, a szczególnie Ziemi Lubuskiej. Badaniom regionalnym, a dokładnie literackim obrazom Odry i Ziemi Lubuskiej oraz polsko-niemieckim relacjom kulturowo-literackim poświęciła Habilitantką kilkanaście

tekstów. W tym obszarze badawczym Badaczka korzystała nie tylko z koncepcji *borderlands studies*, ale także z koncepcji wpisujących się w *memory studies* (jak np. 'odpominanie' Huberta Orłowskiego)./

W kręgu tematyki przestrzeni w utworze literackim, operacjonalizując takie koncepcje i kategorie badawcze jak literacka antropologia miejsca, geografia emocji i zmysłów, Badaczka poddała analizie i interpretacji powieść *Wychowanie pod Verdun* Arnolda Zweiga. Zagadnienie polisemantyzacji przestrzeni pogranicza podjęła w odniesieniu do powieści Eugeniusza Paukszy *Pogranicze*. Co cenne artykuł ten w poszerzonej wersji opublikowała także w języku niemieckim, wychodząc tym samym poza polskojęzyczny krąg nauki. Tematycznie odrębny wątek stanowią 2 artykuły dotyczące tekstów Maxa von der Gröna i literatury świata pracy, upowszechniające i pogłębiające ustalenia pracy doktorskiej.

Habilitationka w *Autoreferacie* wyróżnia jako osobną tematykę badawczą także różne aspekty recepcji i komparatystyki literackiej, wykazując w tym obszarze pojedyncze artykuły przyczynkowe dotyczące twórczości Gerharda Hauptmanna (1 artykuł), Bertolda Brechta (współredakcja monografii wieloautorskiej oraz 1 artykuł), recepcji Thomasa Manna w twórczości Eberharda Hilschera (1 artykuł, tłumaczenie tekstu naukowego oraz recenzja). Kolejny obszar tematyczny, którego penetrację rozpoczęła w swoich peregrinacjach badawczych, obejmuje zagadnienie intermedialności, tj. analizę muzyczno-literackich związków na przykładzie muzycznych interpretacji twórczości Wisławy Szymborskiej. Uwagę zwróciła także ku współczesnej literaturze popularnej, jak na przykład w artykule pt. *Die nahe Fremde. Religion im Spannungsverhältnis von Pop-Kultur und Emanzipation* (2014), analizując komparatystycznie wybrane powieści Ewy Madeyskiej i Veroniki Peters.

Dr Bąkiewicz wzięła udział w 17 konferencjach, w tym dziewięciu zagranicznych, ośmiu krajowych, prezentując i poddając pod dyskusję wyniki swojej pracy badawczej w różnych ośrodkach polskich i zagranicznych, tj. Frankfurt n. Odrą czy Palermo. Ponadto Habilitationka współorganizowała trzy konferencje naukowe, a kolejną była członkiem komitetu naukowego. Prace organizacyjno-redakcyjne dopełnia członkostwo w radzie redakcyjnej serii wydawniczej „Historia Literatury Pogranicza”, publikowanej przez Uniwersytet Zielonogórski oraz członkostwo z ramienia UAM w Kapitulie Konkursowej Lubuski Wawrzyn Naukowy.

Na podkreślenie zasługuje dorobek Badaczki w zakresie wykładów gościnnych, otwartych oraz popularyzatorskich w Polsce i Niemiec (łącznie 19 wystąpień), dotyczących literatury pogranicza, dorzecza Odry a szczególnie Ziemi Lubuskiej. Upowszechnianie wyników badań w regionie pogranicza i transfer wiedzy określa zatem zasadnie jako „istotę filaru misji przyświecającej [...] pracy akademickiej” (*Autoreferat*, s. 22). Przy czym dzieliła się swoimi refleksjami na zaproszenie znaczących jednostek w Polsce i Niemczech, kształtujących relacje polsko-niemieckie w wymiarze międzynarodowym (np. Deutsches Polen-Institut w Darmstadt, Universität Viadrina), regionalnym (m.in. Landesgeschichtliche Vereinigung für die Mark Brandenburg e. V., Haus Brandenburg w Fürstenwalde, Zamek w Trebnitz – Centrum Edukacji i Spotkań) czy też lokalnym, m.in. Fraueninitiative Berlin, Literarisches Salon Berlin, Deutsch-Polnische Gesellschaft Berlin – o ile potraktujemy Berlin nie tyle jako stolicę i metropolię, czyli soczewkę życia kulturalnego i naukowego Niemiec, ale także jako scenę lokalnej kultury.

Wykazując współpracę z otoczeniem społecznym dr Bąkiewicz wskazała na szereg instytucji nauki, kultury i edukacji, tj. Muzeum Regionalne w Świebodzinie, Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Cypriana Norwida w Zielonej Górze, Stowarzyszenie im. Wilhelma Szewczyka, Kleist-Museum we Frankfurcie nad Odrą oraz Zespół Szkół Licealnych im. Zbigniewa Herberta w Słubicach. W kontekście realizowania społecznej misji nauki zauważyć należy na aktywność publikacyjną w czasopismach kulturalnych, tj. „Pro Libris. Lubuskie pismo literacko-kulturalne” oraz „Śląsk. Miesięcznik społeczno-kulturalny”.

Poprzez swoją działalność badawczą i popularyzatorską, upowszechniającą dorobek nauki dr Bąkiewicz niewątpliwie dokłada swoją cegiełkę do procesów emancypacyjnych Ziemi Lubuskiej na kulturowej mapie regionów Polski i polsko-niemieckiego pogranicza.

Doświadczenie dydaktyczne Habilitantki obejmuje różnorodne zajęcia na I i II stopniu, zarówno językowe jak i specjalistyczne (np. historia i literatura na polsko-niemieckim pograniczu, wstęp do literaturoznawstwa czy przekład literatury pięknej), na kierunkach tj. filologia germańska, lingwistyka stosowana, filologia rosyjska z lingwistyką stosowaną oraz studia o Polsce w Collegium Polonicum w Słubicach. Habilitantka jest autorką programu przedmiotu *Grenze – interdisziplinäre Perspektive(n) / The Polish-German border – interdisciplinary perspective(s)* dla kierunku lingwistyka stosowana dla dwóch specjalności: język angielski z językiem niemieckim od podstaw oraz Applied Linguistics and Intercultural Communication na UAM. Wprawdzie nie prowadziła jeszcze seminarium licencjackiego lub magisterskiego, ale zdobyła doświadczenia w recenzowaniu prac dyplomowych. Oprócz funkcji w obszarze organizacji procesów dydaktyki jest jedną z opiekunek sekcji koła naukowego (sekcja kultury i mediów niemieckojęzycznych).

Główne osiągnięcia naukowe

W przedłożonym *Autoreferacie* jako główne osiągnięcie Habilitantka wskazała monografię *Literackie dorzecze Odry. Wokół narracji polskich i niemieckich twórców po 1945 roku*, opublikowaną w 2024 roku w Wydawnictwie Naukowym UAM. Rozprawa o objętości 345 stron stanowi – jak podkreśliła – „pierwszą w literaturoznawstwie monograficzną próbę scharakteryzowania roli i znaczenia Odry w literaturze i kulturze Polski i Niemiec” (*Autoreferat*, s. 1). Biorąc pod uwagę pole zainteresowań badawczych Habilitantki, tematyka oraz metodologia zastosowana w rozprawie habilitacyjnej skupia jak w soczewce jej zainteresowania po uzyskaniu stopnia doktora, łącząc problematykę literaturo- i kulturoznawczą.

Sformułowane pytania badawcze dotyczą miejsca Odry w literaturze oraz jej znaczenia kulturowego w utworach po 1945 roku polskich i niemieckich twórców, których narracje osadzone są w dorzeczu rzeki, a cel pracy stanowi analiza i interpretacja motywiki odrzańskiej. Przywołując słowa Habilitantki w tym miejscu, celem pracy jest „eksploracja literackiego motywu Odry i przestrzeni nadodrzańskiej, [...] z uwzględnieniem relacji między Odrą a człowiekiem” (*Autoreferat*, s. 2). Dr Bąkiewicz określa rozprawę w *Autoreferacie* jako „komparatystyczne studium literaturoznawcze poświęcone scharakteryzowaniu literackiego dorzecza Odry”. Przy czym zarazem podkreśla, że rzeka Odra nie została dotychczas rozpoznana i usystematyzowana jako motyw ani w polskim, ani w niemieckim literaturoznawstwie (s. 3).

Analizie poddano obszerny, obejmujący 41 pozycji, korpus tekstów polskich i niemieckich, zróżnicowany zarówno pod względem gatunkowym jak i nasączenia literackością. Autorka trafnie

pozycjonuje w *Przedmowie* do monografii kulturowe znaczenie rzeki, stwierdzając, że ma szczególne znaczenie dla kultury i historii obu krajów” oraz iż „Odra jest istotnym motywem literatury polskiej i niemieckiej, który ogniskuje polsko-niemieckie, zbiorowe i jednostkowe konteksty i doświadczenia” (*Literackie dorzecze*, s. 9). W toku rozważań teoretycznych literaturę ujmuje natomiast w myśl postulatu Ryszarda Nycza jako „formę (repertuar form, postaw, strategii) artykulacji doświadczenia, a zatem trochę ‘od podszewki’” (*Literackie dorzecze*, s. 38).

Wyeksponować należy, że Habilitantka wskazała na ważny obszar badawczy w zakresie kulturowym relacji polsko-niemieckich, traktowany dotychczas niszowo. Co cenne, z przepastnego repozytorium tekstów literatur obydwu kultur narodowych przywołała 41 tekstów, których większość w niewielkim stopniu objęta jest współczesną refleksją filologiczną i nie została zaliczona, jak też ich autorzy, do kanonów narodowych literatur. W *Autoreferacie* zestawiała teksty w osobnej przejrzystej tabelce (s. 4). Wprawdzie nie dostrzegam w pracy odzwierciedlenia „konieczności sformułowania i zastosowania rozbudowanego klucza poszukiwań” (*Autoreferat*, s. 3), którą w *Autoreferacie* przedstawiono jako wyzwanie pierwszego etapu badawczego, niemniej w przedłożonej rozprawie zastosowano prosty i zarazem przejrzysty klucz doboru. W *Przedmowie* do rozprawy autorka objaśnia ów klucz, wskazując, że w „[w] literaturze Odra pojawia się najczęściej albo jako toponim w tytułach (utworów, antologii, periodyków), albo jako motyw literatury fikcjonalnej i niefikcjonalnej” (s. 9–10). Niewątpliwie kompletowanie korpusu tekstów pod kątem analizy z pewnością stanowiło mozolny etap procesu badawczego, wymagający nakładu czasu i środków, co należy docenić. A świadczy o tym choćby liczba archiwów i bibliotek – łącznie 10 w Polsce i Niemczech – wymienionych w *Autoreferacie*. Ponadto na wyeksponowane zasługuje cenne studium dialogu środowisk twórczych wokół projektu polsko-niemieckich rejsów literackich (zawarte w rozdziale *Nowe pogranicze* s. 176–191) oraz przeprowadzenie przez Badaczkę wywiadów z poszczególnymi autorami tekstów kultury, tj. Wolfem Kampannem, Uwem Radą, Januszem Wójcikiem, Matthiasem Kneipem, Dorotą Symonides, Anette Krone, Marią Siderską-Ryczkowską i Bernhardem Sallmannem, które dołączyła do rozprawy w formie aneksu.

Struktura pracy obejmuje dwie zasadnicze części: część pierwszą o charakterze wprowadzającym, koncepcyjno-metodologicznym oraz część drugą – analityczno-interpretacyjną. Wprowadzeniu Autorka nadała tytuł *Wstępne „zanurzenie”* i ujęła w czterech podrozdziałach: *Cel i przedmiot badań*, *Literackie dorzecze. Zarys koncepcji badawczej*, *Odrzańska toponimia w polskim i niemieckim krajobrazie literackim* oraz *Odra w polskich i niemieckich badaniach literackich*.

Część drugą Habilitantka zatytułowała *Odra i jej literackie dopływy* a refleksje uporządkowała w podrozdziałach, którym nadała następujące tytuły: *Korzenie*, *Wrastanie*, *Nowe pogranicze*, *Przewoźnicy odrzańscy* oraz *Wyobrażenia ludowe*. Całość dopowiedziano aneksem zawierającym zapis ośmiu wywiadów przeprowadzonych przez Habilitantkę z poszczególnymi autorami analizowanych tekstów kultury i badaczami koncentrującymi swoją działalność na obszarze dorzecza Odry, bibliografią, indeksem osobowym określonym jako indeks nazwisk, indeksem miejscowości oraz niemieckojęzycznym streszczeniem.

Autorka w *Przedmowie* podkreśla, że „[w] literaturze polskiej i niemieckiej utrwalone są doświadczenia autorów związanych z Odrą, zebrane na różnych jej odcinkach, w różnych regionach, na różnych brzegach, aż do jej ujścia” (s. 11). Sformułowała przy tym trzy wyjściowe tezy: 1/ Odra jako motyw literacki jest nieodłącznym elementem zarówno historii literatury polskiej, jak i historii

literatury niemieckiej, 2/ Odra jako nośnik wielu rozmaitych znaczeń funkcjonuje w procesie historycznoliterackim obu narodów pod postacią licznych tematów, 2/ Odra jest – w ujęciu historycznoliterackim – dopiero po 1945 motywem łączącym literaturę polską i niemiecką. Sposób przeprowadzenia analizy i interpretacji warto poddać krytycznym namysłowi, niemniej tezy poddano w toku wywodu weryfikacji, a więc praca osiągnęła fundamentalny cel tekstu naukowego.

Wstęp spełnia wymogi stawiane pracy naukowej, zarówno odnośnie do określenia pytań badawczych i przedmiotu badań, opracowania stanu badań, prezentacji korpusu tekstów literatury podmiotu, jak i omówienia zastosowanego autorsko opracowanego interdyscyplinarnego instrumentarium metodologicznego. W części I monografii zrekonstruowano obecność toponimii odrzańskiej w polskim i niemieckim krajobrazie literackim po 1945 roku, dokumentując jego występowanie w różnych obszarach kultury, w tym w tytułach czasopism, antologii i zbiorach reportaży. Dr Marta Bąkiewicz wykazała się w tej części znajomością polskiego stanu badań nad tematyką odrzańską, odnosząc się do ustaleń grona badaczy, którzy podejmowali ją z perspektyw różnych dyscyplin w różnych okresach, m.in. poety i geografa Wincentego Pola, etnografa Jana Kolbuszewskiego („*Szczęście wiośtem wyliczane*”. *Motyw rzeki w myśleniu symbolicznym i literaturze*”), historyka Gerharda Labudy (*Rzeki w dziejach narodów, ze szczególnym uwzględnieniem narodu polskiego*), historyk literatury Ewy Kolbuszewskiej (*Rzeki w twórczości Wincentego Pola*), socjologa Wojciecha Świątkiewicza dotyczących kulturowej funkcji rzek i związków człowieka z akwaticzną przestrzenią (s. 41). Badania te wyznaczyły dotychczasowe kierunki refleksji w obszarze polskich badań motywu Odry w kulturze.

Wypracowany klucz metodologiczny dr Marta Bąkiewicz oparła na teoretycznych propozycjach literaturoznawców Wolfganga Hallea i Birgit Neumann, którzy definiują przestrzeń przede wszystkim jako kategorię percepcyjną (*Dorzecze literackie*, s. 42), oraz na koncepcjach teoretycznych Ryszarda Nycza, Elżbiety Konończuk, Magdaleny Marszałek, Sylvii Sasse i Elżbiety Rybickiej. Habilitantka czerpie także m.in. z myśli francuskiego historyka Luciena Febvre, badacza dziejów Renu, niemieckiego kulturoznawcy Karla Schlögl (s. 35), zaznaczając tym samym interdyscyplinarność podejścia i wykazując, że w latach 90. XX wieku pojawiły się „istotne impulsy do szerszego kulturowego myślenia o rzekach i dorzeczach” (*Dorzecze literackie*, s. 31). W rozdziale *Nowe pogranicze* korzysta z metodologii obszaru *borderlands studies*, a punktowo odnosi się do koncepcji inter- i transkulturowości, jak np. w rozdziale *Odrzański palimpsest w powieści Marii Siderskiej-Ryckowskiej „Klucze do rzeki”* (s. 143–150). Tak więc w obszarze zastosowanego instrumentarium pojęciowego dostrzec można praktyki poszukujące, charakterystyczne dla rozwoju nowej humanistyki, otwarte na inter- i transdyscyplinarność.

Za Grażyną Barbarą Szewczyk Habilitantka postrzega komparatystykę literacką także jako „praktyczną metodę badania literatury, dzięki której można ocenić funkcjonowanie literatury w międzynarodowym wymiarze i lepiej zrozumieć, co własne i narodowe” (*Autoreferat*, s. 6). Rozpoznanie obecności tematyki odrzańskiej w badaniach literaturoznawczych podsumowała trafnym wnioskiem, „że dopiero w pierwszym dziesięcioleciu XXI wieku zaczyna się konstituować nurt literaturoznawczych badań nad Odrą, a pojawiające się odtąd pojedyncze artykuły podejmują wątki odrzańskie i są poświęcone wybranym pisarzom i makroprzestrzeniom odrzańskim” (*Autoreferat*, s. 6).

W tym kontekście wyeksponować należy wzmiankowane już wywiady z polskimi i niemieckimi autorami tekstów kultury. Dr Bąkiewicz nie tylko dopełniła w ten sposób rozważania, punktowo odnosząc się w toku wywodu do ich fragmentów w tłumaczeniu własnym. Jako teksty towarzyszące pogłębiają tym samym znacząco kontekst biograficzny i genezy tekstów. Ponadto, dzięki opublikowaniu ich w innym pozycjach, w tym czasopismach naukowo-kulturalnych, sam już proces badawczy wpłynął na otoczenie społeczne i zwiększenie recepcji poszczególnych analizowanych tekstów, a także zwrócenie uwagi na znaczenie tematyki odrzańskiej dla jednostek i społeczności związanych z obszarem po obu stronach Odry, którego doświadczenie przepracowuje badany wycinek literatury.

Docenić należy podjęcie próby stworzenia autorskiej koncepcji „literackiego dorzecza”, która służyć ma „[s]caleniu pojedynczych odcinków Odry i narracji o niej oraz zespoleniu wielu perspektyw czasoprzestrzennych” oraz otworzyć „nową perspektywę w badaniach relacji przestrzeni literackiej i geograficznej/rzecznej” (s. 35). Przeniesienie tej metafory jako objaśnienia teoretycznego na grunt badań literaturoznawczych oraz zaproponowany model interpretacyjny i jego operacjonalizacja pozostawiają jednakże w kilku wymiarach niedosyt i niedomiar poznawczy, a czasem znów wręcz uczucie przesytu.

Jako główne kategorie postępowania badawczego w przedłożonej pracy wskazano motyw, temat i przestrzeń. „Podążając tropem związków człowieka z przestrzenią” dr Marta Bąkiewicz traktuje „poszczególne tematy/dopływy jako część jednostkowych doświadczeń, składających się na kolektywną opowieść o literackim dorzeczu Odry” (s. 38). Autorka w rozprawie wskazała na elementy koncepcji literaturoznawczych Olgi Płaszczewskiej, „traktującej tematologię jako gałąź komparatystyki” (s. 37). Od Janiny Abramowskiej czerpie refleksje teoretyczną dotyczącą serii tematycznej (s. 38). Przy czym temat przestrzenny uznaje za kluczowy termin z wyeksponowaniem za Michałem Głowińskim jego plastyczności, podatności na ewolucje i różnorakie przekształcenia semantyczne (por. s. 40). Motyw *Habilitantka* potraktowała nie tylko jako elementarną jednostkę świata przedstawionego, lecz – podążając w swoich rozważaniach za definicją belgijskiego literaturoznawcy i komparatysty Raymonda Troussona – także jako „tworzywo literackie” i „źród[ło], z którego wywodzi się wiele tematów, dalekim wspólnym pniem rozlicznych gałęzi” (*Literackie dorzecze Odry*, s. 37). Nie przekonuje mnie autorska propozycja podejścia *Habilitantki* do literackiego dorzecza Odry, oparta na założeniu, że główny nurt Odry jest motywem, natomiast różnorakie sposoby jego realizacji są tematami, czyli dopływami głównego nurtu, a każdy z prezentowanych tematów w drugiej części monografii jest zatem uszczegółowieniem motywu (por. *Literackie dorzecze Odry*, s. 37 i *Autoreferat*, s. 5). Do tych tematów zaliczyła dr Bąkiewicz: „Odrę jako przestrzeń korzeni, przestrzeń wzrastania, nowego pogranicza, ‘przewoźników odrzańskich’, a także wyobrażeń ludowych” (s. 39). Problematyczne postrzegam ujęcie palety strukturalnych jednostek semantycznych objętych refleksją i ich wzajemnych zależności. Zgadzam się, iż Odrę należy potraktować jako motyw i temat, niemniej uzupełniłabym tę listę kategorii o tworzywo literackie, biorąc pod uwagę właśnie autobiograficzne zakorzenienie omawianych tekstów, na które *Habilitantka* zwraca wielokrotnie uwagę. W omawianej rozprawie habilitacyjnej motywy (np. rzeki, przewodników odrzańskich) wymienione są w jednym szeregu obok semantycznych elementów o potencjale tematu, rozumianego jako centralnej idei tekstu o uniwersalnym charakterze (wykorzenienie, wzrastanie). Zakres semantyzacji dorzecza Odry jest różnoraki, a funkcja w

odniesieniu do struktury poszczególnych tekstów zróżnicowana – Odra i jej dorzecze funkcjonują jak motyw, temat oraz tworzywo literackie. Przyjęte w rozprawie założenie stanowi moim zdaniem uproszczenie, oddalające od rzeczywistości tekstów, które zbiorczo odzwierciedlają złożoność i różnorodność relacji piszących z Odrą oraz zróżnicowaną priorytetyzację semantyczną doświadczania rzeki i dorzecza w strukturze tekstów.

Na podkreślenie zasługuje fakt, że analizowane teksty uporządkowano w rozprawie tematycznie, a nie chronologicznie. Pogłębiona analiza dotycząca tendencji w zakresie periodyzacji i pokoleniowości ujęcia tematyki z pewnością stanowiłaby dodatkowy atut pracy, a tym samym na dzień dzisiejszy nadal czeka na swojego eksploratora.

Autorka w niewielkim stopniu – poza wskazaniem rozpiętości palety gatunkowej – poświęca uwagę zróżnicowaniu gatunkowemu korpusu tekstów, które obejmują zarówno prozę fikcyjną, niefikcyjną, autobiograficzną, a także podania i legendy, zasadniczo teksty prozatorskie, punktowo dramatyczne i poetyckie. Literackość tekstów także skromnie poddano refleksji, nie wykraczając zasadniczo poza instrumentarium badań z zakresu podstawowego zestawu środków stylistycznych. Miejscami analiza skoncentrowana jest wręcz na streszczeniu *histoire* (vide rozdział *Odrzański szyper w cyklu reportaży Hansa Niekrawietza „Ein Leben für die Oder”, s. 200–203*). W trakcie analizy literatury wspomnieniowej nie tyle literackość jest przedmiotem zainteresowania Badaczki co „wysokie walory faktograficzne” piśmiennictwa i rekonstrukcja przestrzeni nadodrzańskiej (*Literackie dorzecze*, s. 127).

Choć w temacie rozprawy zawężono ramy czasowe do literatury po II Wojnie Światowej, nie uargumentowano – poza zdawkową informacją „celem poszerzenia rozpoznań” (s. 3–4) – w *Autoreferacie*, rozumianym jako prezentacja koncepcji badawczej, decyzji o poddaniu analizie biografii Theodora Fontane’a i jego tekstów powstałych przed 1945 roku. Rozważania te znalazły natomiast miejsce w rozprawie, gdzie nie tyle wyeksponowano znaczenie pisarza jako pioniera wśród eksploratorów nadodrzańskich krajobrazów kulturowych i ich literackiego zobrazowania, co wskazano na znaczenie jego tekstów w kontekście koncepcji metahistorii i Reinharta Kosellecka „warstw czasu”, za pomocą której niemiecki historyk społeczny zwrócił uwagę na fakt, że „pytania czasowe i przestrzenne są zawsze splecione” (*Literackie dorzecze Odry*, s. 67–69).

Uczucie przesytu wywołuje językowe przedstawienie peregrynacji badawczych. Problematycznie postrzegam nadmiar czy też nadużywanie metaforyki akwatywnej, nie tyle traktowanej w monografii jako przedmiot analizy, co także jako instrument opisu zjawiska. Wymienić można w tym miejscu nazwy rozdziałów: *Wstępne zanurzenie* w miejsce wstępu, określenie dopływu na nazwy poszczególnych części pracy, sformułowania typu „metodologicznie uregulować sprawę literackiego dorzecza Odry” – s. 36). Nie przekonały mnie jako czytelnika liczne sformułowania typu „Odra przepływa przez dorzecze narracyjne literatury fikcyjnej i niefikcyjnej” (s. 11) czy też „Odrzański nurt przepływający przez narracje noblistki pozwala dostrzec jej osobisty związek z rzeką i dorzeczem” (s. 32). Taka praktykę retoryczną odczytać można jako manierę a skutkuje ona wrażeniem zapętlenia językowo-stylistycznego naukowego opisu w przedmiot badań. Zastosowanego języka w rozprawie nie „przepuszczono” tym samym wystarczająco przez filtr dystansu badacza/czki. W takim czytaniu rozprawy nie tyle rozpoznanie narosłych wokół Odry mitów, rozumianych jako ustrukturyzowanych narracji, jest celem i wynikiem rozprawy Habilitantki.

Poprzez naszpikowany metaforami język opisu sama praca przyczynia się do mitologizacji Odry i zdaje się aspirować, jeśli nie do współtworzenia, to do umocnienia mitu.

Należy podkreślić, że dr Bąkiewicz sięgnęła po polskiej stronie do twórczości Wincentego Pola, w tym także do rękopisu tekstu *Wincentego Pola wykłady geografii miane w r. 1845*. W przypadku spuścizny Wincentego Pola, jego teksty poddaje analizie zarówno pod kątem myśli teoretycznej, jak i walorów literackich tekstu. Co cenne, eksponuje tezę Jacka Kolbuszewskiego dotyczące myśli Pola, iż „liniami rzek wyznaczał granice między Wschodem a Zachodem” (*Literackie dorzecze Odry*, s. 26) podkreślając jej wagę (*Literackie dorzecze Odry*, s. 9). Niemniej czytelnik – zaintrygowany takim ujęciem rzeki – nie odnajdzie pogłębienia tej refleksji w toku wywodu obejmującego analizy poszczególnych tekstów zebranych w korpusie badawczym.

W zakresie istotnych niedomiarów, jako de facto niezrozumiałą decyzję, postrzegam natomiast wyłączenie z pracy motywu powodzi, gdyż zjawisko powodzi jest nieodłącznym elementem doświadcza(e)nia rzeki.

W doborze klucza interpretacyjnego do zbadania znaczenia motywiki odrzańskiej niewątpliwie dr Bąkiewicz kierowała się przekonaniem o potencjale translacyjnym literatury i literaturoznawstwa, niemniej całkowicie zrezygnowała z metod badań postkolonialnych, które pozwalają nierównoczesności i nierówności, czyli asymetrii polsko-niemieckiego doświadczenia dorzecza Odry, przeświecić w odniesieniu do historycznego zhierarchizowania kultur i hegemonii kulturowej. Ponieważ problematyka rozprawy dotyczy znacząco obszaru badawczego także *memory studies*; skorzystanie, choćby tylko punktowo, z instrumentarium metodologicznego, poszerzyłoby wielowymiarowość rozpoznania.

Rozprawa ukazała się drukiem mniej więcej równolegle z reportażem Zbigniewa Rokity „Odrzania” (2024), stąd z oczywistych względów przedłożona do oceny monografia nie uwzględniła tej publikacji. Niedosyt wywołuje jednak fakt, że nie poddano analizie zbioru reportaży Filipa Springera „Mein Gott, jak pięknie”, opublikowanego w pierwszym kwartale 2023 roku. Publikacja ta spotkała się z istotnym rezonansem społecznym i skierowała skutecznie uwagę polskiego odbiorcy w kierunku odrębności doświadczenia „Ziem Odzyskanych”, w tym dorzecza Odry. Filip Springer porusza m.in. wpływ antropocenu na kształtowanie krajobrazu nadodrzańskiego. Tym samym tekst ten stanowiłby dobry punkt wyjścia choćby do wskazania na motywikę z zakresu ochrony krajobrazu Odry oraz uwspółcześnienia podejścia tematyczno-metodologicznego o zagadnienia z zakresu ekokrytyki, tak ściśle powiązane z relacją między Odrą a człowiekiem, którą Badaczka wskazała jako przedmiot badań monografii (*Autoreferat*, s. 2). Rozprawę habilitacyjną charakteryzują oczywiście ograniczenia formalne. Niemniej właśnie ten aspekt, tak obecnie nośny i społecznie ważny, choćby ze względu na debatę społeczną wokół tworzenia Parku Narodowego Doliny Dolnej Odry, w przypadku tak skrojonej tematyki zasługuje co najmniej na wzmiankowanie, a także na formę, która umożliwiłaby dotarcie do szerszego czytelnika.

Konkluzja

Pomimo uwag wynikających z pewnego niedosytu (roz)poznawczego podsumowując stwierdzam, że przedstawiony do merytorycznej oceny dorobek dr Marty Bąkiewicz w postaci monografii autorskich, artykułów naukowych, aktywności organizacyjnej realizowanej w środowisku akademickim polskim i zagranicznym, udziału w konferencjach, wykładów gościnnych,

doświadczenia dydaktycznego oraz zaangażowania w międzynarodowe projekty badawcze jest wystarczający, aby uzyskać przeświadczenie o zdolności do prowadzenia przez habilitantkę samodzielnej pracy naukowej. Przedłożona do oceny rozprawa wpisuje się we współczesny paradygmat badawczy nauk humanistycznych. **W odniesieniu zatem do ustawy Prawo o Szkolnictwie Wyższym z 2018 r. w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności procedury habilitacyjnej stawiam wniosek o kontynuowanie wszczętego przez Radę Doskonałości Naukowej postępowania, które prowadzone jest na Wydziale Neofilologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.**

Justyna Bągoralska-Sz